

(V.) Károly mulató helynek szentelte ezt a völgyet. A kastélynak és kertnek II. Filep tette le talpkövét. Az utána következők közül főképen VI. Ferdinand, III. Károly és IV. Károly igen megszépítették és nagyobbították. Az egész mulató hely hollandiai ízléssel van építve, széles és egyenes utszái vannak, mindenütt, a hol egymást keresztül vágják, tökéletes szegletet formálnak. A kastélyt szép márvány lépcsők, pompás st. ildefonsi tükrök, gazdag remek mivek és valamint a templomot 's a klostromot is a spanyol és olasz mivészek sok szép festései ékesítik; kiváltképen gazdag a IV. Károlytól nagy pompával épített Casa del Labrador. A spanyol költőktől gyakran éneklett Aranjuez kertjeire, sétáló helyeire és mesterséges vízvívéseire nézve híres. A kertek csillagformára vannak alkotva. A szilfákból álló fő sétáló hely 6—700 lépésnyi hosszú, 12' széles és eleven sövényvel van bekerítve. Minden 70—80 lépésnyire pihenő helyek vannak szűkő knakkal. 12 sziffaut egy nagy kerek helyen ütközik össze. Hajdan igen jó állapotban lévő királyi ménes, öszvér- és bivalentás is volt benne. Közel hozzá van egy forrás, mely csudását ad. Nevezetes Aranjuez a Mart. 18. 1808 kiűtött revolutio által is (L. SPANYOLORSZÁG.). Aranjuezet bővebben Hasse irta le a „Kronosban“ (Leipzig 1816.) L—ú.

ARANKA vagy ARÁNKA (György), a magyar nemzetiség 's nyelv ügye buzgó pártfogója, Zágonról eredve Háromszékről, Sept. 15. 1737 szül. Széken Doboka várm. Atya réform. püspök volt. Asszonytól gyermek korában futott. A vásárhelyi collegiumban többek közt a híres orvosiró Mátyus István alatt tanult. N. Enyeden mint togatus logica praeceptora volt. Azután pappá akart lenni, de próbájakor a Miatyánkot elvété, 's különben is könyv nélkül tanulni nem tudván, a kir. tábla mellé ment cancellistának, 27-ik esztendejében 2 év alatt itt a tábla előlölője házána, Exc. gr. Nemes Adámnál, sokakkal esmeretségbe jött; németül, francziául tanult 's prof. Kovásznaihoz járva az elébb általa fel sem vett mathesisnek fektűt. Majd fordította (hypochondriájában) Dreincourtnak a halál féltelmei ellen irt munkáját, 's hasonlókép Györgynek hívott atyja neve alatt kiadta. 1766 báró Domokos Antal ítélő mesternél protocollista lett. Akkori feszesség szerint ennek háta megett kardosan udvarolt, tányért cserélt nagy asztaloknál ebéd felett, 's este az ítélő mester vele kártyázott, azután a báró ágyát megvetette, csizmáját lehuzta, megtisztította 's másnap reggel megint a báróval avagy ítélő mesterrel együtt kávézott. B. Domokost Cserei Mihály, ezt meg majd 1774 Székely Dávid váltván fel ítélő-mesterségben, protocollistának Aranka mindeniknél megmaradt. Az utóbbinál létében fogott egyszerre verseléshez 1777, tehát már 40 eszt. korában. Székellyel Bécsbe látta 's gyengült szemei miatt Maria Theresianál illendő fizetésű nyugalmas hivatalért esedezett. M. Th. vallása változását kívánta. „Vallásom iránt, Fels. asszonyom,“ felele, „meg vagyok győztve; embernek sem hazudtam soha, felette ellenem lenne, ha Istennek hazudnék.“ Bécsből haza mint szabadkőműves ment. 1782 a kir. táblánál üresség adódván, a jólelkű fejedelem-asszony számfelletti assessornak nevezte fizetéssel. Mint ilyen vala kiküldve ő is a borgói uradalom határszélé-tételekor, hol egy német kapitányt bajvívásra hívott. Ülnek ebédnél, a kapitány szemébe olcsárolja a magyar nyelvet és köntöst. Arankának hévvé változik szokott jámborsága, felszökik, kardot ragad. „Uram, ez nemzetsértés“, kiáltja, „vinod kell velem.“ Az együttebedlők békélteték meg, a kapitány engedelmet kért. 1787 II. József az általa M. Vásárhelyen kezdett kerületi táblához tette bírónak, 1796 a már visszaállított k. táblánál lett valóságos assessor. Itt egyenesen ítél, 's ha néha verselt is inkább az előadások alatt, mint ügyelni látszott, a dologhoz jól szolt. 1791 Erdélyország gyűlésén buzgó felszólalásaival tüzelt kitkit a magyar nyelv mellé. „Szégyenletes halál a nemzetet,“ tartá ő is, „nyelve becsé

nélkül. Magyar nyelvmivelő társaságról irt előrajzot, 's melly lelkesen dolgoztak azon Erdély rendjei, mutatja naplókönyvek. Nem erősített meg 1792 a' társaság iránt javallott törvényczikkely, de a' rendek az alatt is elkezdeték, ámbár csak 1071 fl. 21 kr. esztendőnkénti kamattal egy előre. Aranka lett titoknak. Decemb. ült a' társaság legelőször együtt M. Vásárhelyen, 3-ik ülésében jelen volt a' gubernator gr. Bánffy György mint főelőlülő, ki maga helyébe a' helyt lakó gr. Teleki Mihályt, később marosszéki főtsiztet, nevezé. A' társaság munkájának első darabja 1796 jelent meg. Sokáig együtt tartá Aranka buzgósága, végre gr. Telekinek vele nem egyezése miatt is szétment. Es a' tagok inkább csak M. Vásárhelyt lakott tudományszeretők lévén, nem az országban szétlévő tudósok, rendbeszerkeztetés nélkül és oltalmatlanul hunynia kellett. Így járt a' másik egyesület is, melly az erdélyi történetírók eddig nyomtatlan kéziratjai kiadását czélzá. Erdélyt ehhez Aranka hasonlókép 1791 hívá meg aláírásra, 's a' gubernator ezt különösen ajánlá maga is. Aranka összeírta a' kéziratok czimét, folytatta ezt a' nyelvmiv. társ. munkái 191—204 lapjain. Következése: Eder Károly mint tagja külön Schesaeus kéziratját: „*Ruinæ Iannonicæ*, és Ambrosius Simighianusét: „*Historia rerum ungaricar.*“ 'sat. adta ki. Aranka maga munkái e' tájról ezek: 1) Julia levelei Ovidius-hoz, németből 1790. 2) Anglus és magyar igazgatásnak egybevetése 1790. Ezt magyarból németre is fordították. 3) A' Budai Basa, francziából 1791. Addig ez volt a' legszebben nyomtatott magyar könyv, 's dicsérték magyarságát. 4) Az igazgatás formájáról és az uralkodók kötelességeikről, (egy) próba II. Fridrik írásai közül, francziából 1791. 5) Az erdélyi m. nyelvmiv. társaságról újabb elmélkedés 1792. 6) Ujmódi gonosztévő, színjáték, fordítás. 7) Elegyes versek. Ezek azért valának inkább hirben, mivel látogatóji előtt azokat maga szerette fel-felolvasni. Van benne jó gondolat, de nincs költés melege. Jamborsága mellett egyikét sikamuló sor is csuszott ki tollából. Gr. Teleki József, a' koronaőr, egy olyanra ezt írta: „Ha mind olly illendőn, a' mint szépen, szólnál, Akkor nem Aranka, hanem Arany volnál. Gr. Bethlen Elek ezzel vágta verseit: Aranka pediglen erőlködik vala, Pediglen Aranka poéta nem vala. 8) Schlötzer Magyart sértegető munkájának az erdélyi Szászokról, megczáfolása. Még kéziratban. Illy tárgyairól 1801 64 évében, philosophia tanulására ment által. Foglalatoskodnia kellett. Kantba merüle 's az arról folyó leczkékre járt rendes órákon a' m. vásárhelyi collegiumba. Következése ennek: Isten, világ, ember, rövid vizsgálódása, 8. rétb. és későbbben, templomról. Majd hitte a' tisztas öreg, hogy Kantot jóval meghaladta. Mondá ezt nekem is. Ezzel bajlódása írtá vele ezeket is: Két elmélkedés I. A' bölcselkedésnek közönséges történetei, hol áll az ma? II. A' természet esmereti rajzolatjának kicsiny táblája. Azonban közben magyar történetek vizsgálásaiba is ereszkedett, különben is régi írások olvasásában 's Erdély diplomaticájában jártas lévén. Együtt adta ki: I. Az 1809 esztendő eltemetése. II. Gubernator Hunyadi Jánosról való értekeződés, mellyben megbizonyittatik, hogy nem volt szerelem gyermeke 1811. Ezt újra kiadta P. Thewrewk József (I. Három értekezés Hunyadi Székely János törvényes ágyból lett születése bebizonyítására. Pósony. 1825.) Arankát illy örök írógátás munkásság közt érte Mart. II. 1817 betegség nélkül halála 80 esztendejében. Elcsott erőtlensége miatt szobájában, fejét bal füle tövénél a' fal szegletébe ütötte meg, 's ágyára tódult a' vér. Szótlan, mozdulás, látás nélkül 14 óra mulva hunyt el kövér izmos testtel 's vidámságot mutató ábrázattal. Ember igen jó volt. Szelid, tüdő, segedelemre kész, rágalmazás, dolyf 's másra törés nélkül. Mosolyghatál tudományos későbbi pepecslésein, de ha nézéd a' hajatlan öregot, ámbár magas vastag termete görbülve, orcája szava kedvesség nélkül, korában is a' mind mozgó jó akarat szelidített hozzá, la elgondolád a' kilenczvenben fára-